

Семенюк О. А.

Київський університет імені Бориса Грінченка

МАС-МЕДІА ВОЄННОГО ЧАСУ: ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Війна суттєво корегує дискурс мас-медіа, зокрема активує мовні засоби, які дозволяють передавати специфічну інформацію, створювати необхідний емоційний фон та розставляти аксіологічні акценти. Не завжди подібний лінгвістичний інструментарій ефективно та коректно використовується журналістами. Як приклад однієї із таких проблем у статті проаналізовано використання в журналістській практиці назв військової техніки і озброєння. Відповідна термінологія розглядається як своєрідний «когнітивний інструмент», що сприяє розумінню і сприйняттю інформації на колективному та індивідуальному рівнях. Саме тому вміння користуватися спеціальною лексикою є важливою професійною навичкою журналіста.

На основі аналізу мас-медійних текстів виокремлено найбільш частотні фактичні помилки, розглянуто можливість удосконалення навичок володіння військовою лексикою журналістами. Проаналізовано особливості реалізації в мас-медійному дискурсі опозицій «нове – старе», «ефективне – неефективне» стосовно озброєння. Акцентовано увагу на тонкоцях сучасного військового жаргону та деяких його лінгвістичних і екстралінгвістичних характеристиках. Розглянуто проблеми функціонування запозичень, зокрема – назв зразків західного озброєння в українських медіа.

Наголошено, що фактичні помилки в статтях, репортажах, інформації з фронтів не тільки знижують якість журналістської роботи, свідчать про певну непрофесійність, але й підривають довіру до українського інформаційного поля. Окрім того, неточності чи помилки можуть дати привід для активної контрпропаганди з боку супротивника. Саме тому коректне використання спеціальної термінології важливе для сприйняття текстів в аспекті «правдивий – неправдивий».

Запропоновано для відповідної підготовки фахівців провести корекцію навчальних програм і планів на факультетах журналістики. Окреслені у статті проблеми можуть бути розглянуті не тільки при вивченні спеціальних дисциплін, але й у межах традиційних курсів: «Сучасна українська мова», «Практична стилістика сучасної української мови», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» тощо.

Ключові слова: мас-медійний дискурс, військова лексика, журналістика, російсько-українська війна, адаптація термінів, військовий сленг.

Постановка проблеми. Війна в Україні, особливо після повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року, докорінно змінила акценти і тематичні вектори українських мас-медіа. Швидка зміна контенту, домінанта військової тематики в мас-медійному дискурсі поставили перед журналістами завдання, які потребують особливих знань і умінь. І самі журналісти, і військові, і науковці наголошують на проблемах із розумінням тактики і стратегії, дотримання режиму секретності, аналізу військових дій, коректному вживанні спеціальної військової лексики тощо. У нашій статті акцентуємо увагу на деяких проблемах використання в журналістській практиці військово-технічної термінології (назв військової техніки і спорядження). Зазначимо, що це питання маємо розглядати і в контексті удоско-

налення професійної діяльності журналістів, і як ілюстрацію реальних процесів у сучасному українському мас-медійному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення різноманітних аспектів військової лексики, її опису й упорядкування долучалося багато учених-лінгвістів, зокрема: О.Т. Горбач, В.Я. Жалай, П.П. Мельник, Т.Д. Михайленко, Л.В. Мурашко, Т.І. Панько, Л.В. Туровська, М.М. Юровська, Я.С. Яременко та ін. Фахівці наголошують на лінгвістичній строкатості, функціональному різноманітті цього шару термінологічної лексики [3; 4; 8].

Період становлення незалежної України характеризується неоднозначним ставленням до військової журналістики. Мали місце дискусії щодо необхідності осібної підготовки фахівців

у цій сфері. Професіонали в галузі засобів масової інформації завжди наголошували, з огляду на інтереси національної безпеки, на необхідності розвитку ЗМІ «військового спрямування» та відповідної підготовки працівників мас-медіа [2; 6; 7].

Мовознавчі розвідки разом із спеціальною літературою та професійними дискусіями щодо ролі й особливостей військової журналістики створюють достатнє підґрунтя для вдосконалення відповідних знань і умінь фахівців-журналістів.

Постановка завдання. У нашій статті звернемо увагу на деякі проблемні питання вживання військової лексики, точніше – спеціальної військово-технічної термінології, в сучасному мас-медійному дискурсі, акцентуємо увагу фахівців, які працюють з військовою тематикою, на необхідності хоча б мінімальної орієнтації в назвах типів і видів військової техніки й озброєння, розуміння їх призначення.

Зазначимо, що відповідна термінологія виступає як своєрідний «когнітивний інструмент», що сприяє розумінню і сприйняттю інформації на колективному (суспільство) та індивідуальному (особистість) рівнях. Саме тому уміння користуватися спеціальною лексикою є важливою професійною навичкою журналіста.

Виклад основного матеріалу. Якщо проаналізувати масив дописів та репортажів про сучасну війну, то можна виокремити деякі найбільш проблемні аспекти у використанні й розумінні військової термінології, які більш докладно розглянемо нижче.

Тонкощі номінації радянської, російської, української техніки і зброї. У сьогоднішньому збройному протистоянні використовується бойова техніка, більшість типів якої було розроблено й вироблено ще за часів СРСР. Її класифікація, номінація, зокрема й за допомогою аббревіатур, в українській і російській арміях мають схожий алгоритм. Іноді складноскорочені слова співпадають за звучанням і написанням в українській і російській мовах. Наприклад, БМП – укр. *бойова машина піхоти*, рос. *боевая машина пехоты*; БМД – укр. *бойова машина десанту*, рос. *боевая машина десанта*; БТР – укр. *броньований транспортер (бронетранспортер)*, рос. *броневой транспортер (бронетранспортёр)*.

У деяких випадках такого співвіднесення немає. Наприклад: рос. РСЗО – *реактивная система залпового огня*, укр. РСЗВ – *реактивна система залпового вогню*; рос. ВОГ – *выстрел осколочный гранатометный*; укр. ПОГ – *постріл осколковий гранатометний* (хоча в деяких доку-

ментах зустрічаємо посилання на радянський класифікатор: «Постріл осколковий гранатометний – ВОГ-25»). Те ж у мовленні військових: «Насипали ім *вогів*».

Схожа ситуація з повними назвами певних видів техніки. Наприклад, назви самохідних артилерійських установок (гармати яких різняться калібрами): САУ укр. «Акація», рос. «Акация», САУ укр. «Гвоздика», рос. «Гвоздика», САУ укр. «Пион», рос. «Пион» тощо. Та є і відмінності, які необхідно знати. Наприклад, на озброєнні армій України і росії є РСЗВ «Ураган», сконструйована ще в Радянському Союзі, але є і українська модифікація «Урагану» – РСЗВ «Буревій», яку розміщено на шасі чеського тягача «Tatra».

Окремо слід звертати увагу на найменування, що мають різні відповідники в українській і російській мовах. Наприклад, тактичний ракетний комплекс «Точка-У» або ПЗРК «Ігла», які має на озброєнні Україна, не бажано перекладати як «Кранка-У» або «Голка», тому що в цьому випадку йдеться про класифікацію технічних виробів.

Показовим у цьому аспекті є текст в одному з регіональних електронних ЗМІ, де невдало трансформували офіційне повідомлення про те, що на межі областей українські десантники збили крилату ракету з ПЗРК «Ігла». Їх варіант виглядав так: «На межі областей українські десантники збили російську крилату ракету «Ігла». Зрозуміло, що журналісти не розібралися, що таке ПЗРК (переносний зенітно-ракетний комплекс), були уведений в оману назвою ще радянської зенітної ракети (рос. «Игла»), і не знали, чим різняться крилата ракета і зенітна.

Застосування визначень «нова – стара» щодо військової техніки і зброї. Із використанням поняттєвої дихотомії «старий – новий» фахівцям мас-медіа необхідно бути доволі уважними. Наприклад, у деяких текстах ми зустрічали фразу «новітній російський танк Т-72». Це фактично неточний вислів, тому що Т-72 – радянський танк (виробництва Уралвагонзаводу), який почав надходити у військово на початку 70-х років минулого століття (зазвичай цифра у маркуванні радянської броньованої техніки – рік прийняття на озброєння: Т-55, Т-64, Т-80, Т-90, БТР-70, БТР-80 тощо). Російським новітнім зразком можна вважати Т-72БЗ – модернізований варіант Т-72, із покращеними технічними характеристиками, зокрема в системах ведення вогню. Те ж саме маємо на увазі і при описі української броньованої техніки. Якщо Т-64 (виробництва Харківського заводу імені В.О. Малишева) і певні його модифікації

(Т-64А, Т-64БК, Т-64БВ) – ще радянського періоду, то Т-64БМ «Булат» – сучасна українська версія.

Загалом, опозиції «новітній – застарілий» та відповідні асоціативні похідні «якісний – неякісний», «ефективний – неефективний» в реальному житті є доволі умовними. Далеко не завжди теза про західні зразки озброєння має супроводжуватися означенням «сучасні». Розробка багатьох типів зброї західного виробництва, які отримала Україна, відбувалася ще в 70-80 роки, але вони й до сьогодні є доволі ефективними. Так, система ППО «Patriot» на озброєнні армії США ще з 80-х років, але є доволі ефективною, особливо у порівнянні з відповідними системами радянської розробки. Розуміння цього факту виявляється, наприклад, у таких текстах: «США можуть передати Україні свої старіші системи ППО НАУК для захисту неба над Україною від ударів військ РФ по цивільній та критичній інфраструктурі, пише Reuters з посиланням на двох американських чиновників, знайомих з ситуацією. За даними співрозмовників видання, адміністрація американського президента Джо Байдена використовуватиме його повноваження щодо вилучення озброєнь (PDA) для передачі обладнання НАУК. Воно ґрунтується на технології часів В'єтнаму, але неодноразово модернізувалося. Зазначається, що PDA дозволяє США швидко та без схвалення Конгресу передавати оборонне озброєння із запасів у відповідь на надзвичайну ситуацію» (Новини України та світу, 25.10.22).

Також обережно слід ставитися до логічної зв'язки «застарілий – значить неефективний». У мережі Інтернет можна побачити досить великий сегмент матеріалів, у яких звертається увага на використання ворожою армією застарілого обладнання, озброєння, його неефективності у порівнянні з новітніми зразками. Особлива увага була прикута, наприклад, уведенню в бойові дії танків Т-62, гаубиць Д-30 (прийняті на озброєння у 1960 році) та Д-20 (розробка 1955 року), зенітної гармати С-60 (розроблена в середині 1940-х) тощо. Зрозуміло, що це ознака спустошення сучасних ресурсів армії супротивника, явище, яке можна використати для психологічної інформаційної атаки тощо. Однак, журналісти мають усвідомлювати, що і ця застаріла техніка, до якої є велика кількість боєприпасів, здатна вбивати, створювати проблеми при штурмі позицій тощо. Про це говорять і військовослужбовці, і фахові експерти. Окрім того, з нашого боку також є непоодинокі випадки використання озброєння, яке було розроблено і виготовлено достатньо давно. Це і авто-

мати Калашнікова різних модифікацій, і пістолет ТТ, який масово видавався бійцям тероборони, резервістам, молодшому офіцерському складу. В репортажах першого місяця війни ми бачили в руках українських воїнів і кулемет Максим, і дисковий кулемет Дегтярьова. У певних видах бою і типах позицій їх застосування є виправданим і доволі ефективним. Можемо спостерігати, як в одному інформаційному полі з'являються тексти з полярною аксіологією щодо одного і того ж предмету. Наприклад: «Раритетний кулемет Максима виявили ЗСУ після втечі росіян (ВІДЕО). Станковий кулемет Максима, розроблений британським зброярем американського походження Гайремом Стівенсом Максимом у 1883 році виявили воїни Збройних сил України після втечі росіян зі своїх позицій. Про це 31 жовтня повідомляє Управління стратегічних комунікацій апарату головнокомандувача Збройних сил України у Телеграм. Кулемет Максима широко використовувався під час Першої світової і Другої світової воєн, а також у багатьох малих війнах і збройних конфліктах минулого століття. Кулемет був призначений для підтримки піхоти вогнем, а також для придушення вогню противника і розчищення шляху піхотинцям при наступі, або для прикриття під час відступу» (Ракурс, 31.10.22). Зрозуміло, що подібні повідомлення мають не тільки інформаційну складову, але й психологічну, зокрема сприяють нівелюванню образу ворожої армії як сильною та озброєною сучасними зразками зброї.

Однак, можна легко знайти подібні факти і щодо ЗСУ. Наприклад: «Бійці ЗСУ використовують кулемет «Максим», який може безперервно «полювати» вогнем рашистів. Портал The Drive звернув увагу на відеосюжет «Суспільне. Запоріжжя» про місцеву тероборону, що захищає наші позиції на Півдні України. Авторам цього сюжету бійці Запорізької тероборони показали свою «тачанку» на базі автомобіля ЛуАЗ, озброєну кулеметом «Максим». При цьому бійці ТРО мали набагато сучаснішу індивідуальну стрілецьку зброю – радянські автомати АК-74 та трофейні АК-12. У них у «запасі» також був радянський кулемет Дегтярьова, випущений в 1941 році». Важливо, що в тексті є пояснення цього факту, який надає інформації коректного спрямування: «Таку появу «тачанки» з кулеметом Максима на фронті війни проти рашистів не можна назвати одиничною. Видання Economist відзначає, що «Максим» використовують як і наші бійці, так і орки по ту сторону лінії фронту. Про обсяги можливого використання стрілецької

зброї часів Другої світової війни можуть говорити такі показники – в 2012 році на складах в Україні лежало 35 тисяч одиниць зброї, виробленої в 1920-1950-х роках. А вперше «Максими» зняли з консервації на складах в 2016 році» (Defense Express, 31.05.22).

Розуміння особливостей різних зразків озброєння. Досить часто можна спостерігати неточне вживання назв техніки і озброєння в мас-медійних матеріалах різного типу. Наприклад, іноді гранатометами називають системи ПТКР (протитанкова керована ракета), яскравим зразком якої в українському війську є шведсько-британські «NLAW» (в медіа зустрічаємо кирилицею «НЛАУ» а вимовляється має «ЕНЛО»), але навіть на спеціалізованих сайтах «NLAW» іноді класифікують як ПТКР, а іноді як ПТРК (протитанковий ракетний комплекс), а іноді називають просто «протитанковий засіб нового покоління». В той же час, не можна для позначення протитанкової керованої ракети вживати абревіатуру ПКР (протикорабельна ракета) або ПТР (протитанкова рушниця).

Щодо ПТРК, то у війні використовуються радянські зразки – ПТРК «Фагот», «Комбат», «Кобра»; комплекси української розробки типу «Корсар», «Бар'єр», «Стугна», «Стугна-П». Суто російською розробкою є ПТРК «Корнет». Українська армія використовує ПТРК «Javelin», укр. «Джавелін» (США), ПТРК «BGM-71 TOW», укр. «ТОУ» (США) тощо.

Зрозуміло, що журналісти можуть бути не обізнаними ґрунтовно у маркуванні військової техніки та її різновидах. Саме тому представникам ЗМІ у випадках, коли вони, наприклад, не можуть самостійно ідентифікувати вид озброєння, можна застосовувати синонімічні заміни, зокрема і за допомогою узагальнених понять. Так, в одному з телевізійних сюжетів журналістка, яка веде репортаж з місця минулих боїв, говорить, що за її спиною стоїть розбитий російський танк. Насправді ми бачимо БМП. Якщо є сумніви, можна замінити слово *танк* на *панцирник* або *броньовану машину*. Ще в одному телевізійному сюжеті коментатор говорить про те, що на записі з відеокамери видно російського військового, який цілиться з автомата зі снайперським прицілом. Насправді – військовий цілить зі снайперської гвинтівки СВД. Як можливий варіант коментування – цілить зі *стрілецької зброї*. Зазначимо, що іноді зайва конкретизація виду зброї небажана з погляду дотримання режиму секретності, поширення інформації, яка може нашкодити військовим тощо.

Уживання й адаптація іноземних назв зразків озброєння. Окремою проблемою для журналістів є лінгвістично-коректне передавання назв озброєння «західного» виробництва в текстах і в усному мовленні. Наприклад, тільки в сегменті мобільних протитанкових засобів, окрім звичних РПГ-7 (ручний протитанковий гранатомет), РПГ-16, РПГ-18 «Муха» в українській армії з'явилися на озброєнні: РПГ «Matador» укр. «Матадор» (Німеччина), РПГ «Carl Gustaf» укр. «Карл Густав» (Швеція), РПГ «Panzerfaust 3», укр. «Панцерфауст 3» (Німеччина) та ін.

Терміни-запозичення так швидко входять у масове мовлення, що не встигають пройти звичні для іншомовних слів етапи пристосування до системи української мови. Почасти вони застосовуються як екзотизми і варваризми. Особливо уважними слід бути з транслітерацією таких слів, із їх вимовою.

Певну проблему бачимо також із вживанням абревіатур, які позначають певні види озброєнь. Якщо із написанням їх (графічним позначенням) особливих проблем немає, то з вимовою є варіації. Так, тільки у сегменті ракетного озброєння маємо: РСЗВ HIMARS (США) – (*ximars* чи *хаймарс*?) та ракети ATACMS (*атамс* чи *атакмс*?) до них. А ще є: РСЗВ MARS-II (Німеччина), системи ППО NASAMS (США), Patriot (США); HAWK (США); IRIS-T (Німеччина) та ін. Нюансів функціонування іноземних термінів є достатньо, наприклад, у випадку вживанням абревіатури РСЗВ перед назвою MLRS M270 в тексті маємо тавтологію, оскільки MLRS (*Multiple Launch Rocket System*) буквально перекладається як *ракетна система залпового вогню*, тому правильним написанням буде *РСЗВ M270*. Для впорядкування написання і вимови подібних мовних одиниць підготовлені професійні рекомендації перекладачів.

Військовий сленг і проблема русизмів. Мовленню військових, як і дискурсу воєнного періоду в цілому, притаманний особливий сленг, зокрема і в назвах техніки, зброї. З метою створення виразного ефекту його елементи часто використовують журналісти. Якщо частина сленгізмів має відносно зрозумілу семантику (наприклад «пташка» – дрон, безпілотник), то в деяких випадках необхідно докласти зусиль, щоб зрозуміти значення і етимологію жаргонних виразів і слів. Наприклад, *Дашка* – крупнокаліберний кулемет ДШК, сленгове найменування базується на асоціації звучання абревіатури і власного жіночого імені, жаргонізм відомий ще з часів афганської кампанії. «Кулемет Калашнікова модернізований»

(в російській мові – ПКМ) називають *покемоном* за тим же принципом. Як і в українському сленгу загалом, у військовому жаргоні великий відсоток русизмів і кальок: *моталига* (МТ-ЛБ), *беха*, *коробка* (БМП), *буханка* (УАЗ-452), *калашмат* (автомат Калашнікова), *енпешка* – спостережний пункт (рос. наблюдательный пункт, НП) тощо. Природньо, що за великої кількості західних зразків озброєння вони також отримують сленгові номінації. Цікавим у цьому аспекті є русизм «Три топора», який використовують в українському війську щодо американської гаубиці «М777». Цифра 7 схожа на сокиру, ця асоціація зрозуміла, але жаргонізм запозичено зі сленгу радянського періоду, де він позначав «знаковий» алкогольний напій «Портвейн 777».

Зазначимо, що науковці і журналісти здійснюють спроби укладання словників сучасного українського військового сленгу [5]. І самі словники, і дискусії навколо них ілюструють і факт надмірної кількості русизмів у жаргонному лексиконі військових, і помітне негативне ставлення до таких запозичень з боку суспільства. Це питання потребує окремого дослідження, але зазначимо, що Олекса Горбач у своїй праці «Арго українських вояків» акцентував увагу на тому, що українське військове арго першої половини ХХ століття (періоду між двома світовими війнами) було пере-

насичене запозиченими елементами: германізмами, полонізмами, росіянізмами тощо [1, с. 3–4].

Висновки і пропозиції. Працівникам масмедійної сфери необхідно засвоїти думку про те, що до опрацювання матеріалу з військової тематики треба ставитися дуже відповідально. Терміни і спеціальну лексику, яку застосовано в тексті, якщо є сумніви щодо точного значення, перевіряти. При наявності Інтернету в цьому немає проблеми.

Фактичні помилки в статтях, репортажах, інформації з фронтів, знижують не тільки якість журналістської роботи, свідчать про певну непрофесійність, але й підривають довіру до українського інформаційного поля. Окрім того, неточності чи помилки можуть дати привід для активної контрпропаганди з боку супротивника. Саме тому коректне використання спеціальної термінології важливе для сприйняття текстів в аспекті «правдивий – неправдивий».

Для відповідної підготовки фахівців є сенс проводити корекцію навчальних програм і планів на факультетах журналістики. Окреслені нами проблеми та деякі інші можуть бути розглянуті не тільки при вивченні спеціальних дисциплін, але й під час занять з курсів «Сучасна українська мова», «Практична стилістика сучасної української мови», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» тощо.

Список літератури:

1. Горбач Олекса. Арго українських вояків. Мюнхен, 1963. 37 с.
2. Горевалов С.І., Зикун Н.І. Військові ЗМК в інформаційному просторі України: завдання й перспективи розвитку. Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика. 2013. Вип. 38. С. 250–256.
3. Жалай В.Я. та ін. Новітні тенденції функціонування української військової терміносистеми. Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи: зб. наук. праць. Київ: НАН України, 2018. С. 5–43.
4. Литовченко І.О. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд): монографія / за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид-во Р. А. Козлов, 2016. 206 с.
5. Мінісловник військового сленгу. Електронний ресурс: <https://armyinform.com.ua/2019/08/20/minislovnyk-vijskovogo-slengu-muha-pokemon-ulitka/>
6. Підмогильна Н.В., Наурузов А.Р. Українська військова преса: відповідність часу // Communications and Communicative Technologies. Вип. 19. 2019. С. 62–69.
7. Сегеда С.П. Створення та розвиток української військової преси (ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Рівне: Овід, 2012. 504 с.
8. Яремко Я.П. Нариси з історії української військової термінології : монографія. Дрогобич : Повіт, 2013. 411 с.

Semeniuk O. A. MASS MEDIA IN WARTIME: ISSUES OF LINGUISTIC TOOLS

The war significantly changes the media discourse, including linguistic tools that allow to transmit specific information, create the necessary emotional background and set up axiologic points. This linguistic tool is not always used efficiently and properly by journalists. As an example of one of such issues, the article considers the use of the names of military equipment and weapons in journalist practice. The corresponding terminology is considered a kind of “cognitive tool”, which contributes to the understanding and perception of information at collective and individual levels. That is why the ability to use special vocabulary is an important journalist’s professional skill. The most frequent errors were identified and the possibility of improving the skills of the military vocabulary of journalists was considered based on mass media texts analysis. The peculiarities

of the implementation of the new-old, effective-inefficient, arms-related opposition in mass media discourse are analyzed. The attention is focused on the modern military jargon features and some of its linguistic and extralinguistic characteristics. The problems of borrowings functioning, in particular, the names of Western weapons in Ukrainian media were considered. It is emphasized that the actual mistakes in articles, reports, messages from the fronts reduce not only the quality of journalistic work and testify to unprofessionalism, but also undermine the confidence to the Ukrainian information field. Moreover, inaccuracies or errors can give an occasion for active counter-propaganda by the enemy. That is why the proper use of military vocabulary is important for text perceptions in the aspect of “true – false”. For the appropriate training of specialists, it is proposed to correct curricula and plans at the faculties of journalism. The problems outlined in the article can be considered not only in the study of special disciplines but also in the study of “Modern Ukrainian”, “Practical stylistics of modern Ukrainian”, “Foreign language by professional direction” courses, etc.

Key words: *media discourse, military vocabulary, journalism, Russia-Ukraine war, adaptation of terms, military slang.*